

реважно в річкових долинах), наприклад південно-східний Крим. Для них характерним є розташування окремих курортно-оздоровчих комплексів і закладів з організацією горизонтальних і вертикальних зв'язків, які об'єднують усі елементи курорту в єдину структуру.

В цілому, планувальна структура приморських рекреаційних районів має певні особливості, пов'язані з одного боку зі стабільною соціальною потребою у великій кількості рекреаційних закладів та установ, а з іншого - необхідністю узгоджувати програму розвитку рекреаційних утворень з потребами охорони природи. З цієї точки зору оптимальною планувальною структурою приморських рекреаційних районів може бути саме глибинно-кущова, яка передбачає розміщення рекреаційної забудови компактними «кущами», з переважаючим розвитком території вглиб континенту; прокладання доріг перпендикулярно узбережжю моря на відстані не ближче, ніж 2-2,5 км; збереження прибережної смуги озеленення шириною 200-400 м без забудови спальними корпусами, а також збереження між курортами незабудованих ділянок природного ландшафту вздовж лінії узбережжя на відстані 3-5 км; розміщення господарчих служб за межами трикілометрової прибережної рекреаційної смуги.

Вважаємо, що враховуючи сучасну ситуацію в приморських регіонах України, саме впровадження різних структур функціонально-планувальної організації рекреаційних територій, на основі використання вищеназваних принципів, допоможе розв'язанню проблеми надмірного навантаження на природні комплекси, пов'язаного з нерівномірним потоком відпочивальників та нерегульованою забудовою.

1. Градостроительные основы развития курортно-рекреационных районов СССР/ В.Я.Городской, Т.Ф.Панченко, А.А.Мазуркевич и др./ КиевНИИП градостроительства. – М.:Стройиздат, 1990. – 196 с.;
2. Донченко Л. М. Рекреаційне освоєння малих приморських населених пунктів (на прикладі села Степок Якимівського району Запорізької області) // Туристично-краєзнавчі дослідження. Вип. 2. – К.: Кармаліта, 1999. – с. 447-457;
3. Мироненко Н. С., Твердохлебов И. Т. Рекреационная география. – М.: Изд-во МГУ, 1981. – с. 84-96;
4. Стаускас В. П. Градостроительная организация районов и центров отдыха. – Л.: Стройиздат, 1977. – с. 71-85.

УДК 911.5/9:910.3 (477-201)

Дмитрук О.Ю., Олішевська Ю.А., Купач Т.Г., Дем'яненко С.О.

### ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗЕЛЕНОЇ ЗОНИ МІСТА КИЄВА

*У статті розглядається проблема забезпеченості міста Києва зеленими насадженнями, як ресурсами для відпочинку і відновлення фізичних і духовних сил городян. Узагальнюються результати аналізу функцій різних категорій зелених насаджень і розглядаються можливості їх використання як засобів рекреації.*

*In article is considered problem to supplies of the Kiev by green plantings as resource for rest and viability recovering townsfolk. As well, in article is a generalized of the function-*

*ality analysis results for different category of the green plantings and used of the green plantings as facilities of a recreation.*

*Постановка проблеми.* Питанням формування, розвитку та оптимізації урбанізованого середовища, як комфортного життєвого простору людини, приділяється посилена увага. Однією з основних проблем, які вирішуються щодо оптимізації умов проживання та праці міського населення, є дослідження функціональних можливостей зелених насаджень та визначення таких, що можуть забезпечувати відпочинок та відновлення фізичних і духовних сил міського населення, а також задоволення пізнавальних інтересів різних вікових груп.

Дослідженням міського середовища займалися Ф. Тарасов (1972, 1977), П. Шищенко (1981, 1987, 2001), Ю.Щур (1985, 1987, 1991, 2001), С. Романчук (1985, 1987, 1991, 2001), О. Дмитрук (1991, 1998, 2001) та ряд інших авторів. Однак жоден з них не приділяв належної уваги аналізу функцій зелених насаджень. Серед досліджень особливе місце займають роботи В. Кучерявого (1999), О. Савицької (2001, 2003), М. Гродзинського (2001, 2003) та ін., які присвячені безпосередньому вивченню екологічних функцій зелених насаджень урбанізованих територій, але бракує досліджень які б аналізували міські зелені насадження з позиції виконання ними рекреаційної та пізнавальної функцій.

Зелені насадження мають важливе значення для розвитку та функціонування міста. Рослинність позитивно впливає на мікроклімат, сприяє очищенню повітря, підсилює привабливість та комфортність міської території, має важливе значення для відпочинку населення. Тому особлива увага має приділятися дослідженню зелених насаджень міст, їх структури та функцій. Дане дослідження виконане в рамках бюджетної теми “Геоекологічний аналіз території м. Києва та приміської зони” (№ д.р. 0106U010242), що розробляється лабораторією науково-дослідної частини Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

*Метою є* проаналізувати функціональну структуру зеленої зони міста Києва з позиції рекреаційного природокористування.

*Об'єктом дослідження* виступає зелена зона міста Києва, *предметом* – її просторова структура та функціональне призначення її складових.

*Виклад основного матеріалу.* Існують різні підходи до визначення поняття *зелена зона великого міста*. Відповідно до «Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України» під *комплексною зеленою зоною* розуміють сукупність міських і приміських зелених насаджень, межі яких наносяться на картографічні матеріали органами архітектури (на генеральні плани, схеми та проекти районного планування), лісогосподарськими органами (на плани лісонасаджень), місцевими органами самоврядування [4]. Крім того у вищезазначеному документі використовується поняття *приміська зелена зона* - територія за межами міської зони, зайнята

лісами, лісопарками та іншими озеленими територіями, яка виконує захисні і санітарно-гігієнічні функції і є місцями відпочинку населення [4].

У Законі України «Про мораторій на видалення зелених насаджень на окремих об'єктах благоустрою зеленого господарства м. Києва» *зеленою зоною* вважають сукупність зелених насаджень в межах певної території. В свою чергу, зелені насадження охоплюють деревну, чагарникову, трав'янисту рослинність, яка може включати й інші об'єкти рослинного світу, природного і штучного походження на визначеній території населеного пункту [2]. Крім того державні будівельні норми (ДБН 360-92, ДБН Б.1-3-97) регламентують *зелені зони*, як системи озелених територій міста в поєднанні із заміськими (лісами, лісопарками, лугопарками, гідропарком тощо) [7]. На сьогодні, озеленення міського середовища зосереджено на вирішенні ряду завдань: охорона і консервація існуючих зелених насаджень; формування нових паркових та інших об'єктів зеленої зони, формування естетично-привабливого іміджу столичного міста, облаштування місць відпочинку та відновлення фізичних і духовних сил міського населення; забезпечення умов організації, функціонування, розвитку та відтворення сельбищних, виробничих і рекреаційних територій, об'єктів і зон інженерно-транспортної інфраструктури тощо. На нашу думку, *зеленою зоною міста* є сукупність різноманітних зелених насаджень, що виступає функціональною складовою просторової організації території міста та приміської території і формується з метою покращання екологічного стану міського середовища. Формування та розвиток зеленої зони зумовлене виконанням нею двох основних функцій: екологічної та соціальної, які реалізуються за такими напрямками: захисту та санації міського довкілля – екологічна: мікрокліматична, санітарно-гігієнічна; рекреації та туризму – соціальна: відпочинкова, спортивно-оздоровча, лікувально-профілактична; архітектурного планування – соціальна та екологічна: естетична, репрезентативна, господарська; охорони та збереження – екологічна та соціальна: природоохоронна, історико-ландшафтна. Згідно із програмою комплексного розвитку зеленої зони, яка базується на концепції формування зелених насаджень м. Києва та нормах проектування зелених насаджень міст (РСН 183-176), затверджених Держбудом України, в залежності від виконуваних функцій, зелена зона створює просторово-пов'язані насадження міста та приміської території і поділяється на такі території: загального користування, до яких відносяться ботанічні сади, міські, спортивні і дитячі парки, парки культури і відпочинку, сквери і бульвари, гідропарки, лісопарки і лугопарки; озеленені території обмеженого користування, або такі, що розташовані на ділянках житлової, промислової і комунальної забудови, при житлових будинках у районах присадибної забудови та об'єкти ПЗФ України; озеленені території спеціального призначення, а саме санітарно-захисні зони, водоохоронні, меліоративні та лісозахисні смуги, озеленені частини вулиць тощо [5]. Цілісне просторове розміщення насаджень забезпечує і підтримує гармонійну єдність забудови і природного ландшафту, комплексне вирішення питання озеленення, що врешті-решт веде до забез-

печення максимальної комфортності та оздоровлення умов життя людини в надзвичайно урбанізованому середовищі Києва. Важливе значення при впорядкуванні зелених насаджень відіграє принцип поліфункціональності. Віднесення тих чи інших категорій зелених насаджень до різних класифікаційних одиниць значно ускладнюється внаслідок виконання ними багатьох функцій, які поєднуються в межах однієї території. Тому основним критерієм при проведенні впорядкування насаджень в межах зеленої зони міста Києва нами було обрано можливість використання їх для різних видів відпочинку, профілактики і лікування захворювань та туризму. В результаті проведеного дослідження ландшафтно-урбанізаційної структури міста Києва, а також використання спеціалізованих функцій картографічного моделювання географічних інформаційних систем нами була побудована карта зеленої зони м. Києва в масштабі 1:100000 (рис.1), в межах якої було виділено 6 груп зелених насаджень: 1) міські парки і сквери – 1814,16 га; 2) внутріквартальні, газонні та інші насадження – 3909,19 га; 3) ліси – 33436,05га; 4) лісопаркові території загального рекреаційного користування – 5704,21 га; 5) лісопаркові та паркові території із особливим режимом користування – 1544,74 га; 6) садово-дачні та присадибні насадження – 6336,97 га.

Зелена зона міста Києва займає площу 52,7 тис. га, що складає близько 63% від загальної площі міста і об'єднує в собі території лісів та міських насаджень загального, обмеженого і спеціального користування. При чому ліси та лісовкриті площі займають значну частину міста – 33,4 тис. га. Важливе планувальне, екологічне та соціальне значення в місті мають *міські парки та сквери*. Парком вважається самостійний архітектурно-організаційний комплекс, основним елементом якого є зелені насадження, площею від 2,0 га, який виконує санітарно-гігієнічні функції та призначений для короткочасного, цілорічного відпочинку населення. Сквером є упорядкована ділянка зелених насаджень площею від 0,02 га до 2,0 га, яка є елементом архітектурно-художнього оформлення населених місць, призначена для короткочасного відпочинку населення [3].

Особливу увагу потрібно звернути на парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, дендропарки та ботанічні сади, які віднесено до територій із обмеженим та спеціальним режимом користування. Вони входять до переліку об'єктів ПЗФ України: Ботанічний сад ім. І. Фоміна, Ботанічний сад НАН України ім. М. Гришка; Сирецький дендропарк, дендропарк ім. ак. Богомольця; парки: Володимирська гірка, Голосіївський ім. М.Рильського, Маріїнський, Феофанія, Міський сад, Кинь-Грусть, парк КПП; регіональні ландшафтні парки “Дніпрові острови”, “Партизанська Слава”; сквер ім. Котляревського, ім. О. Пушкіна та ін. На 01.01.2010 в місті загалом нараховується 193 об'єктів та територій природно-заповідного фонду. Кількість та площа їх постійно збільшується. Серед зазначених груп виділяють об'єкти ПЗФ загальнодержавного та місцевого значення. Цілком озеленені території спеціального призначення вирізняються великою кількістю видів, а відтак виконуваними ними функціями – від балан-

суючих санітарний стан навколишнього середовища (санітарні, захисні зони) та наукових (ботанічні сади) до відпочинкової та пізнавальної.

Серед цієї категорії насаджень в межах міста Києва виділено гідропарк та лукопарки (лучні парки). *Гідропарк* – це водно-парковий комплекс загального користування, який служить місцем короткочасового та сезонного відпочинку. Київський гідропарк на р. Дніпро є структурно-функціональним підрозділом РЛП “Дніпрові острови” і характеризується комплексом заходів та організацією різнопланової рекреаційної діяльності: пішохідні та водні прогулянки, водно-спортивної, купально-пляжної, оскільки в межах Гідропарку облаштовані пляжні комплекси та човнові станції. Віддалені ділянки та окремі острівні частини Гідропарку добре сполучаються прокладеними стежками, доріжками та човновими маршрутами. Гідропарк вирізняє з понад більшості парків та скверів міста добре розвинута розважальна інфраструктура: розважальні, спортивно-оздоровчі комплекси та ігрові і спортивні майданчики, що сприяє розвитку повсякденного та періодичного рівня рекреації. *Лучними парками* вважаються міські та заміські насадження загального користування, створені на заплавах луках річок. Це в більшості пейзажні парки, де переважають відкриті простори. Пляжний благоустрій ведеться в місцях масового відпочинку. Прикладами лукопарків в межах міста Києва є відкриті ділянки, здебільшого прибережної зони островів та півостровів РЛП “Дніпрові острови” та окремі ділянки заплави р. Дніпро, р. Козинка в межах районів “Конча – Заспа”, “Конча – Озерна” тощо.

Парки та сквери в м. Києві займають площу близько 1,8 тис. га. Більшість паркових насаджень міста Києва сформовані на основі первинної природної рослинності соснових, сосново-дубових, грабово-дубових лісів тощо. Крім цього київські парки, сквери вирізняються різноманіттям штучних насаджень з інтродукованих, селекційних та місцевих видів – гінкгобілоба, кипарис, туя, ялівець, ялиця, ялина пірамідальна, ялина блакитна, клен кулястий, клен пірамідальний, магнолії, каштан кінський, дрок та інші. Основними функціями парків та скверів, крім мікрокліматичної та санітарно-гігієнічної, є естетична та репрезентативна.

*Внутріквартальні, газонні та інші насадження* в межах міста Києва займають площу близько 3,9 тис. га. Їхнє розташування зумовлено архітектурним плануванням житлової, промислової забудови та транспортної мережі. Території вкриті такими насадженнями мають статус земель спеціального призначення та обмеженого користування, і виконують, переважно, санітарно-гігієнічну, господарську, захисну функції. Однак, рекреаційна функція таких насаджень реалізується шляхом щоденного короткотермінового відпочинку на дитячих та спортивних майданчиках організованих біля будинків та всередині житлових кварталів. До поширеної групи міських зелених насаджень загального користування в Києві та за його межами відносять *ліси та лісопарки*. Ця група насаджень створює зовнішній пояс зеленої зони міста, а лісопарки в межах міста відіграють роль буферів та виконують одночасно всі зазначені вище функції зелених насаджень в міс-

тах. Ліси Києва займають значні площі і складають 33,4 тис. га. Лісові та лісопаркові масиви добре сполучаються транспортними зв'язками і використовуються для щотижневої та сезонної рекреації не тільки мешканцями міста, а й жителями прилеглих районів. Короткочасова та сезонна рекреація реалізується через організацію кемпінгового відпочинку, який передбачає ночівлю, або ж короткочасовий відпочинок у формі різноманітних спортивно-оздоровчих заходів, пізнавальних екскурсій, повсякденної лісової рекреації. Фітонцидні властивості лісових насаджень Києва дозволяють використовувати їх цілорічно з профілактичною та лікувальною метою ряду захворювань притаманних жителям великих міст. Ліси та лісопарки Києва різняться видовим складом рослинних угруповувань, що визначає напрямки їхнього використання. Видове різноманіття рослинності зумовлене розташуванням Києва в межах двох природних зон: Полісся та Лісостепу, а також наявністю долини р. Дніпро. Периферійне кільце зелених насаджень міста формують соснові, сосново-дубові, грабово-дубові ліси та масиви заплавних листяних лісів. В межах цих територій розвивається лікувальна рекреація, а саме функціонує два курорти: Пуща-Водиця та Конча-Заспа, які орієнтовані на лікування та профілактику захворювань серцево-судинної та нервової систем, опорно-рухового апарату та системи дихальних шляхів. Крім цього, розвитку набули різні види відпочинкової рекреації та туризму, а саме: кемпінги, водно-спортивні та мисливсько-рибальські бази, спортивно-оздоровчі табори та дитячі дачі, пляжні комплекси та човнові станції тощо.

*Садово-дачні та присадибні насадження* в межах м. Києва займають територію близько 6,3 тис. га. Здебільшого, такі насадження організовувались відповідно до Генплану міста, як частини житлових районів. Генпланом різних етапів передбачався розвиток колективних садів та індивідуальних дач, зон масового відпочинку тощо. Присадибні насадження, у більшості випадків, відносяться до категорії земель обмеженого та спеціального користування. Особливе місце в структурі зелених насаджень міста Києва займають лісопарки, міські парки та сквери з особливим режимом користування в тому числі і об'єкти природно-заповідного фонду в межах яких ведеться науково-обґрунтована рекреаційна діяльність: виховного напрямку, пізнавальна натуралістична, історико-культурна.

*Висновки.* За результатами функціонального, а також картографічного аналізу зеленої зони міста Києва, найкращу забезпеченість зеленими насадженнями, такими що можуть виконувати рекреаційну та репрезентативну функції, мають Голосіївський, Дніпровський та Печерський райони міста. В даних районах відмічається висока якість насаджень, а різноманітність їхніх форм підвищує атрактивність та рекреаційну використовуваність території згаданих районів міста. Низька забезпеченість зеленими насадженнями парків, скверів, бульварів спостерігається в межах Солом'янського, Святошинського, Дарницького районів, хоча тут поширені зелені насадження спецпризначення, а саме насадження вздовж транспортних магістралей та розв'язок. Якісний стан наявних зелених насаджень

спостерігається в Шевченківському, Оболонському, Деснянському та Подільському за рахунок благоустрою внутріквартальних територій скверів, майданчиків, бульварів тощо. Проведений аналіз та картографування зеленої зони міста доводить високий потенціал міських зелених насаджень, щодо рекреаційного природокористування різного напрямлення та рівнів. Рекреаційні засоби (ресурси) міста повсякденного, епізодичного та періодичного рівня рекреації представлені широким спектром територій вкритих зеленими насадженнями.

1.Бейдик О. О. Рекреаційні ресурси Києва, його передмість та їхнє суспільно-економічне значення // Київ як екологічна система: природа-людина-виробництво-екологія // під ред. П.Г. Шищенко, Я.Б.Олійника, В.В.Стецюка. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2001 – с.263-281 2.Закон України «Про мораторій на видалення зелених насаджень на окремих об'єктах благоустрою зеленого господарства м. Києва» прийнятий 31.03.2010[електронний ресурс]: режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua> 3.Кучерявий В.П. Урбоекологія. – Львів: Світ, 1999 – 359 с. 4.Правила утримання зелених насаджень у населених пунктах України / Міністерство будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України (Н а к а з 10.04.2006 № 105) [електронний ресурс]: режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua> 5.Програма розвитку зеленої зони м. Києва до 2010 року та концепція формування зелених насаджень в центральній частині міста від 19.07.2005[електронний ресурс]: режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua> 6.Савицька О.В., Гродзинський М.Д. Роль і функції зелених насаджень в міському середовищі // Фізична географія та геоморфологія. – К.: ВГЛ Обрії, 2003. - вип. 44 – с. 69-74 7.Державні будівельні норми: ДБН 360-92 /Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень; ДБН Б.1-3-97 / Система містобудівної документації: Склад, зміст, порядок розроблення, погодження та затвердження генеральних планів міських населених пунктів – К.: Видання офіційне Держбуду України, 1997 (введені в дію з 1 грудня 1997 року) 8.Постанова Кабміну України № 733 від 16 травня 2007 р. «Про затвердження порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок».

УДК 911.3

*Соколова О.І.*

### *ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕРИТОРІЙ ПРИРОДО- ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ДЛЯ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНО- ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ*

Розвиток сфери туризму та курортів України впродовж останніх років характеризується позитивною динамікою. Однак, залишається велика кількість проблем щодо формування конкурентоспроможного національного туристичного продукту, які зумовлені рядом причин, в тому числі неадаптацією значної частини природних територій та об'єктів культурної спадщини для туристичних відвідувань; неефективним та позазаконним використанням унікальних природних та історико-культурних ресурсів. Все більшого попиту зазнає розвиток рекреаційно-туристичної діяльності на територіях природно-заповідного фонду. Сучасний турист все частіше віддає перевагу відпочинку в екологічно чистих місцях, у природному середовищі. Тому створення умов для задоволення потреб населення у використанні природних ресурсів територій природно-заповідного фонду